

Amsterdam en Recife leren van elkaars erfgoed

Erfgoed
in den vreemde

Een stukje Holland in Brazilië

Brazilië, een modern land in opkomst, is zo groot als een continent en heeft enorme potentiële rijkdom. Tegelijk spelen er forse sociale tegenstellingen, heeft het een problematisch bestuur en is er een schrijnend contrast tussen metropolen als São Paulo en Rio de Janeiro en het uitgestrekte platteland. Dat een deel van Brazilië in de 17e eeuw ook Nederlands was, is bij ons nauwelijks bekend.

TEKST: PAUL MEURS EN ANNA LAMBERTS FOTOGRAFIE: STEENHUISMEURS

PÁTIO E IGREJA DE N^o S^a DO LIVRAMENTO DOS HOMENS PARDOS (TER PLAATSE VAN MAURITSSTAD).

KAART VAN DE HAVEN VAN PERNAMBUCO (JOHANNES VINGBOONS, 1665, NATIONAAL ARCHIEF DEN HAAG, INV.NR: 619.74).

De Hollandse aanwezigheid in Brazilië duurde maar kort, van 1630 tot 1654. De West-Indische Compagnie (WIC) veroverde in 1624 de hoofdstad Salvador op de Portugezen, om haar een jaar later weer op te moeten geven. In Recife, de huidige hoofdstad van de staat Pernambuco, hield de compagnie langer stand. De natte delta waar het dorpje Recife lag, vormde een vertrouwde omgeving voor de Nederlanders en was goed te verdedigen met een stelsel van forten en versterkingen. Recife werd het centrum van de Hollandse suikerproductie in de nieuwe wereld.

Maurits de Braziliaan

Graaf Johan Maurits van Nassau-Siegen voerde acht jaar lang namens de WIC het bewind over Nederlands-Brazilië. Hij verwezenlijkte een ambitieus uitbreidingsplan voor Recife en noemde dat Mauritsstad. De graaf bouwde het buitenhuis Boa Vista, met een sterrenwacht op het dak en het monumentale Huis Vrijburgh. Dit huis was omgeven door voliëres, een diertuin en een botanische tuin. Recife kreeg daarnaast kanalen, grachten, bruggen en verharde wegen. Maurits was gefascineerd door de natuur van Brazilië en liet het land door Hollandse kunstenaars en wetenschappers in kaart brengen. Ook bracht hij bestuurlijke vernieuwing en gewetensvrijheid.

In 1644 riep de WIC 'Maurits de Braziliaan' vanwege onenigheid terug naar de Republiek. Daar nam hij zijn intrek in een Haags stadspaleis; het huidige Mauritshuis. De kolonie werd in 1654 door de Portugezen heroverd. Recife groeide later uit tot een van de grote Braziliaanse metropolen.

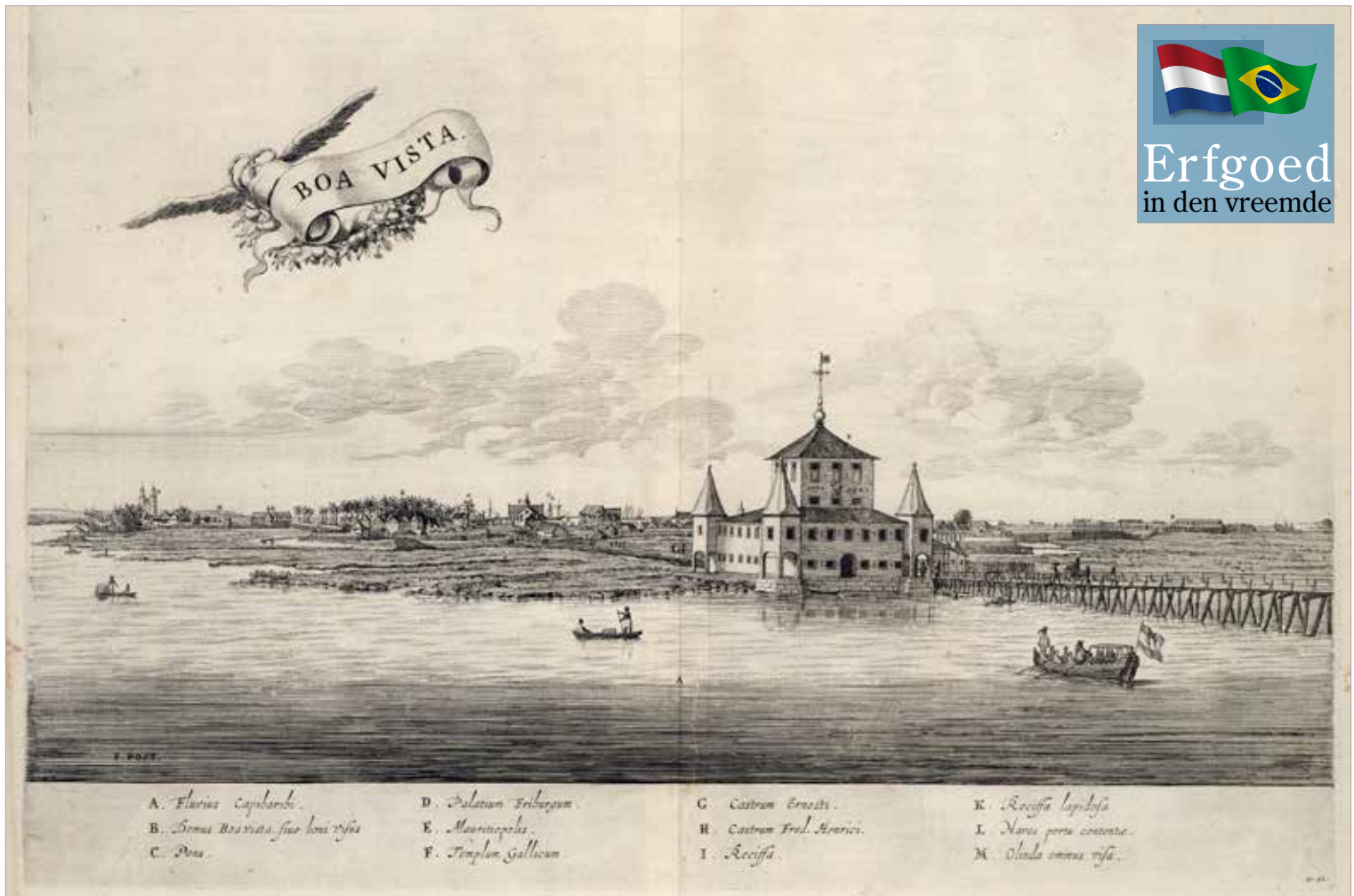
Spoorzoeken naar restanten

Bijna vier eeuwen na Maurits is er nog maar weinig zichtbaar van de Nederlandse periode in Recife. Er zijn geen Hollandse gebouwen meer en oud Recife ziet er nu uit als een modern

HOLLANDSE TEGELS IN HET CONVENTO SANTO ANTÔNIO, RECIFE.

stadscentrum met veel hoogbouw. Je kunt nog wel verwijzingen tegenkomen, zoals de Maurits van Nassaubrug en fundamenten van de eerste synagoge van het westelijk halfmond, gebouwd in Maurits' tijd. Op de binnenplaats van het Franciscaner klooster zijn 923 Hollandse tegeltjes ingemetseld,

wellicht afkomstig van Huis Vrijburgh. Meer nog dan de historische fragmenten herinnert het landschap aan het ontstaan van Recife: de kronkelige loop van de rivieren, de rotsige riffen voor de kust en de eilanden, waarop de structuur van straten, pleinen en bouwblokken hier en daar herkenbaar bleef. Met enige fantasie is het oude stratenpatroon uit de 17e eeuw nog te herkennen.

Gouden Tijd

Op immaterieel gebied is er juist veel overgebleven van de 'Hollandse periode'. Brazilianen spreken met trots over deze Gouden Tijd, terwijl de meeste Nederlanders geen weet hebben van het bestaan van Nederlands-Brazilië. Brazilianen associëren die tijd vooral met het bewind van Maurício en zijn entourage. Dankzij hem staat de Hollandse overheersing niet voor bezetting, slavenhandel en uitbuiting, maar voor kunsten en wetenschappen. Nooit eerder werd in Brazilië zoveel geschilderd en in kaart gebracht: het land zelf, zijn bevolking, de flora en fauna, tropische ziekten en de sterrenhemel

Olympisch goud voor Rio

Porto Maravilha gold lange tijd als een van de meest vervallen en onveilige havenkwartieren van Rio de Janeiro. Het heeft zich in de aanloop naar de Olympische Spelen echter ontwikkeld tot toeristische trekpleister. De historische factor wordt daarbij strategisch ingezet voor een vitale toekomst. Pakhuizen worden herbestemd, monumenten gerestaureerd en archeologische vondsten blootgelegd. Het centrum van Rio de Janeiro werd al eerder opgeknapt, in de jaren negentig. Architecten van de gemeente maakten in Nederland kennis met stadsvernieuwing. Ze ontwikkelden een strategie om winkeliers zelf hun vervallen monumenten te laten opknappen. Zonder subsidie, wel met gratis advies en belastingvoordeel. Binnen een paar jaar veranderde het verloederde centrum in een prachtig stadsdeel, waar moderne boulevards en smalle straatjes vol historische gebouwen elkaar afwisselen.

van het zuidelijk halfmond. Daarnaast gaf de aanwezigheid van de WIC de bewoners voor het eerst cultureel bewustzijn. Ze gingen zich Braziliaan voelen, in plaats van Portugees. Voor de inwoners van Recife en de deelstaat Pernambuco komt daar

nog iets bij: ze koketteren met hun Hollandse geschiedenis, omdat het een mooi en werelds verhaal is dat de rest van het land heeft moeten missen. De Hollandse erfenis in Brazilië is kortom even onzichtbaar als alomtegenwoordig.

Watersteden

Sinds de 17e-eeuwse stadsuitbreiding is de ontwikkeling van Amsterdam en Recife verschillende kanten uitgegaan. Amsterdam werd een schoolvoorbeeld van moderne stadsuitbreiding en de maakbare samenleving. De overheid kreeg in de afgelopen eeuw tot in detail grip op de stedelijke ontwikkeling. De grachtengordel, het hart van de stad, vormt tegenwoordig een hoog gewaardeerd woonmilieu en is werelderfgoed.

Recife groeide in de afgelopen eeuwen met horten en stoten uit tot een miljoenenstad. Bepaalde wij-

GEZICHT OP MAURITSSTAD
(FRANS POST, UITGEGEVEN
DOOR JOAN BLAEU, 1647,
KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK).

FOTO LINKS:
TWIN TOWERS AAN DE OEVERS VAN EILAND ANTÔNIO VAZ.

FOTO RECHTSBOVEN:
DE RIVIER CAPIBARIBE.

FOTO RECHTSONDER:
TIJDENS DE WORKSHOP RXA.

ken baden in private rijkdom, terwijl in grote delen van de stad basisvoorzieningen zoals riolering ontbreken. Waar ooit Huis Vrijburgh was, staat nu het gouvernementspaleis. In het oude stadscentrum wordt nauwelijks gewoond en is veel verval. De straatjes van de wijk São José, op de plek van het vroegere Mauritsstad, zijn overdag stampvol en 's nachts uitgestorven. Ook in de huidige tijd ontwikkelen beide steden zich langs het water. Amsterdam verstedelijkt aan weerszijden van het IJ, Recife langs de rivieren en de kust. De stedelijke planingscultuur maakt in beide steden een grote verandering door, maar dan in tegengestelde richting. Terwijl in Nederland de overheid een stap terug doet en vooral faciliterend optreedt voor private initiatieven, wordt in Brazilië de stedenbouw juist steeds sterker centraal gestuurd.

Recife Exchange Amsterdam

Tijdens het project Recife Exchange Amsterdam (rXa) onderzocht het Amsterdamse architectuurcentrum ARCAM of Amsterdam en Recife raakvlakken hebben in hedendaagse ruimtelijke planning, monumentenzorg en stedelijke cultuur. Doel van het project was om elkaar te inspireren en toekomstperspectieven te formuleren.

Het begon met videoconferenties tussen planologen uit beide landen en leidde tot een tentoonstelling in ARCAM, over

de historische achtergronden en uiteenlopende stedelijke planning van Recife en Amsterdam.

Recife revisited

Het project rXa kreeg een vervolg in Recife. Daar werden krachten gebundeld met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) in het kader van het Gedeeld Cultureel Erfgoedprogramma.

Een team van Nederlandse deskundigen op het gebied van erfgoed, watermanagement, mobiliteit en stedenbouw organiseerde een workshop voor vertegenwoordigers van de universiteit, de overheid, een architecteninstituut en erfgoedorganisaties. Onderwerp was de toekomst van Antônio Vaz, het eiland van Mauritsstad. Tijdens de workshop was de professionele gelijkgestemdheid groot, ondanks de verschillen tussen beide landen. De culturele banden van Brazilië met Europa zijn hecht en

het hoger onderwijs staat op hoog niveau. De cultuurschok beperkte zich vooral tot de betekenis van water in de stad.

Blik vanaf het water

Waar het in Amsterdam een must is voor bewoners, bezoekers en beleidsmakers om de stad vanaf het water te bekijken, is dat voor Recife een nieuw fenomeen. Tijdens het bezoek aan Recife maakten de Nederlanders een boottocht

'Hollandse periode' nog steeds belangrijk

Erfgoed in den vreemde

op de rivier Capibaribe en door de oude haven. Het bleek dat geen enkele stedenbouwkundige of monumentenzorger uit Recife ooit op zijn eigen rivieren had gevaren. Het water van Recife is een open riool, het domein van vissers en favelados (krottenwijkbewoners). Water betekent er afval, onveiligheid en viezigheid. De oevers zijn onbereikbaar en nieuw geplante mangrovebossen ontnemen het zicht op het water. Het voorbeeld van Amsterdam is voor de Brazilianen exotisch maar ook erg aantrekkelijk. In de Nederlandse hoofdstad is de waterkwaliteit de afgelopen decennia drastisch verbeterd en is het water zelfs een belangrijke vestigingsfactor geworden. Zo kan ook het water in Recife de stad een impuls geven.

Dialogo

Het project van Recife en Amsterdam zorgde voor een boeiende dialoog tussen professionals. De verschillen zijn groter dan de overeenkomsten, maar een ander perspectief geeft boeiende discussies en nieuwe inzichten.

Zo kunnen wij in Nederland leren van de Braziliaanse monumentenzorg, die op veel punten een voorloper is. Er was al een monumentenwet in 1936, in Nederland pas in 1961. Brazilië ratificeerde de World Heritage Convention in 1977, Nederland in 1992. Terwijl in Nederland de discussie over immaterieel erfgoed pas begint, leggen de Brazilianen de laatste hand aan hun lijst van markten, muziek, dans en andere tradities. Brazilië en Nederland vinden elkaar in de liefde voor sport, maar kunnen elkaar ook versterken op het gebied van stedelijke ontwikkeling en cultureel erfgoed.

WORKSHOP RXA: STUDENTENMAQUETTE.

BORSTBEELD VAN MAURITS VAN NASSAU, VOOR DE LOCATIE VAN HUIS VRIJBURGH.